

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ПРОДУКУВАННЯ ТВОРЧИХ ІДЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Шопіна М.О.

*Кандидат психологічних наук
доцент кафедри методики та психології
дошкільної і початкової освіти
інституту післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
Україна, місто Київ.*

THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE STUDY OF MANIFESTATIONS OF CREATIVE POTENTIAL AND EXPRESSION OF CREATIVE IDEAS OF THE INDIVIDUAL

Shopina M.A.

*the associate Professor of the Department
of methodology and psychology of preschool
and primary education, Institute
of postgraduate pedagogical education
of Kyiv University named after Boris Grinchenko,
Ukraine, Kyiv city.*

Анотація

У даній статті розглядається особливості прояву творчого потенціалу та творчого мислення особистості, розглянуто структуру, компоненти, інтелектуальні характеристики творчого потенціалу, описано проблеми формування і розвитку творчого потенціалу.

Abstract

This article describes peculiarities of creative potential and creative thinking of the individual, the structure, components, and intellectual characteristics of creative potential, describes the problems of forming and development of creative potential.

Ключові слова: творчий потенціал, творче мислення, інтелектуальний потенціал, творча активність.

Keywords: creativity, creative thinking, intellectual potential and creativity.

Пріоритети соціально-економічного розвитку підвищують вимоги до освіти, яка виступає головним чинником у відтворенні інтелектуального, духовного та економічного потенціалу суспільства. Зміни соціально-економічних основ розвитку української держави і суспільства супроводжуються процесами модернізації системи освіти в цілому, до стратегічних завдань якої належить формування освіченої, творчої особистості. У зв'язку з цим у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI сто-

літті та концепції Нової Української школи наголошується на забезпеченні державою підготовки кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій. Загальні тенденції розвитку суспільства зумовлюють стимулювання людської діяльності у різних сферах, необхідність більш успішної реалізації людських ресурсів – в першу чергу творчого потенціалу окремої людини. Потреба суспільства у всебічній творчій активності людини зростає і вимагає формування діяльної, духовно багатой особистості, яка здатна творчо розв'язувати безліч різноманітних нагальних проблем, конструктивно працювати в динамічних умовах життя. Ось чому на кожному віковому етапі розвитку особистості, необхідне теоретичне обґрунтування системи розвитку творчого потенціалу.

Сьогодні школярі мають бути готовими жити в умовах постійних змін, непередбачуваних ситуацій, повинні бути мобільними, гнучкими, творчими. Тому освіта має спрямовуватись на розвиток творчого потенціалу особистості, самостійного критичного мислення, ціннісних орієнтацій, формування спектра життєвих компетентностей, адекватних соціокультурним реаліям.

У сучасних наукових джерелах вказується, що в процесі реалізації творчого та інтелектуального потенціалу особистості вирішальними є саме особливості особистісних ресурсів індивіда. Отже, потенціал — це властивість будь-якого організму, до того ж не тільки живого. Ідеться про виробничий, економічний, науково-технічний потенціал, про потенційні можливості окремої особи, суспільства, держави в певній сфері їхньої життєдіяльності. А от творчий потенціал — це величина, що характеризує потенційну енергію суб'єкта творчості, його силу, міць. Таким суб'єктом творчості виступає людина, колектив, народ, суспільство. Творчий потенціал як цілісна якість людини, соціальної за своєю сутністю, виникає в процесі соціалізації та проявляється у творчій активності людини. У сучасних умовах необхідно визначити психологічні чинники розвитку творчого потенціалу дітей шкільного віку на різних етапах соціально-психологічного розвитку.

Кожна особа здатна до творчості, є ній вона розкривається з найбільшою повнотою. Творчий акт — це по можливості оптимально глибока реалізація індивідуальності. Зв'язок між особою і творчістю визначається терміном «потенціал». Його, в основному, пов'язують з усвідомленням діяльнішого начала буття індивіда, під яким розуміється сила, здібність, потенціальні можливості, душевна енергія. Реальність, яка відображається в терміну «потенціал», перебуває на стику природного (об'єктивного) і соціального (суб'єктивного), внутрішнього і зовнішнього, статичного і динамічного. Потенціал фіксує суперечність, джерело саморозвитку певного явища, що реалізує себе зовні, тобто актуалізуєчись.

Поняття «творчий потенціал особи» вчені визначають неоднозначно. Деякі автори, розуміючи, майже одне і те саме явище, передають його в

таких поняттях, як «духовний потенціал особи», «творчий потенціал людини», «інтелектуальний потенціал», «трудоий потенціал».

Духовний потенціал особи – це, внутрішня, психічна можливість її розвитку, внутрішня енергія, спрямована на творче само відбиття і самоствердження. Сенс поняття духовного потенціалу особи коротко можна передати так: це є інтегральна характеристика психічних можливостей людини, її самореалізації. Структура духовного потенціалу складається з можливостей суб'єкта, які ще не розвинуті у творчі здібності, внутрішніх суб'єктивних можливостей, що активізують реалізацію творчих здібностей, характеру впливу суб'єкта на предмет творчості, рівень активності, стиль творчої діяльності тощо.

Поняття «творчий потенціал особи» з психологічної точки зору розглядається як синтетична якість особи, що характеризує міру її можливостей ставити і розв'язувати нові завдання у сфері своєї діяльності, яка має суспільне значення. Творчий потенціал особи пов'язується зі здатністю самостійно ставити і вирішувати в тому чи іншому вигляді суспільно значимі проблеми. Його можна показати у вигляді сукупності різних можливостей, потенціалів: перетворювально-предметного (навички, уміння, здібності), пізнавального (інтелектуальні здібності), аксіологічного (ціннісні орієнтації), комунікативного (морально-психологічні якості), художнього (естетичні здібності) і таке інше.

Поняття «інтелектуальний потенціал» передає соціально-психологічні можливості особи. Воно відображає такі явища, як здібності, знання, навички та уміння. До структури інтелектуального потенціалу належать духовні цінності, ідеали, переконання, орієнтації, інтереси особи.

Поняття «трудоий потенціал особистості» містить структуру з, як правило, трьома компонентами: виробничо-кваліфікаційний, психофізіологічний та особистісний. Виробничо-кваліфікаційний характеризується обсягом загальний і спеціальних знань, трудових навичок і вмінь працівника. Психофізіологічний компонент трудового потенціалу, характеризується рівнем здібностей працівника, станом його здоров'я, типом нервової системи, працездатністю, витривалістю тощо. Особистісний компонент – рівнем соціальної зрілості працівника, ступенем засвоєння ним норм свідомого ставлення до праці, змістом потреб, інтересів, установок у сфері праці.

Як показує аналіз наукової літератури, психологічні дослідження творчого потенціалу ведуться сьогодні у таких площинах:

Прояви творчого потенціалу:

1. Можливість продуктивно діяти в ситуаціях новизни й невизначеності, при недоліках інформації, коли немає заздалегідь відомих способів дій, що гарантовано ведуть до позитивного результату.

2. Можливість створювати що-небудь, що володіє новизною й оригінальністю.

Крім того, прояв творчого потенціалу тісно пов'язане з емоційними факторами, особливостями міжособистісної взаємодії й мотиваційної сфери, що спонукує до прояву творчих здатностей.

У такий спосіб творчий потенціал містить у собі:

1. Інтелектуальні передумови творчої діяльності, що дозволяє створити щось нове, раніше невідоме, а також попередня база знань, високий інтелектуальний поріг, що необхідно для того щоб це нове створити.

2. Особистісні якості, що дозволяють продуктивно діяти в ситуаціях невизначеності, виходити за рамки передбачуваного, проявляти спонтанність.

3. Метаторчість – життєва позиція людини, що припускає відмову від шаблонності, стереотипності в судженнях і діях, бажання сприймати й створювати щось нове, змінюватися самій й змінювати світ навколо себе, високу цінність волі, активності й розвитку.

Творчий потенціал як здатність продуктивно діяти в ситуаціях з високим ступенем невизначеності, де відсутні заздалегідь відомі алгоритми.

В.О. Моляко виокремив у структурі творчого потенціалу особистості такі складові:

– мотиваційний компонент: допитливість, потяг до створення нового, до пошуку й розв'язання проблем;

– емоційний компонент: задатки, нахили; емоційне забарвлення окремих процесів, емоційне ставлення; інтуїтизм – здатність до прояву неусвідомлюваних швидких (іноді миттєвих) оцінок;

– вольовий компонент: наполегливість, систематичність у роботі; цілеспрямованість, рішучість;

– інтелектуальний компонент: швидкість у засвоєнні нової інформації; прояви загального інтелекту».

Також необхідно зазначити **інтелектуальні характеристики творчого потенціалу особистості:**

1. Сполучення особистісних якостей, при якому людині комфортно в ситуаціях змін і невизначеності.

2. Власний вибір людини, відповідно до якого вона знаходить ситуації змін і невизначеності прийнятними для себе, не прагне зробити своє життя повністю передбачуваним.

Таким чином у цілому творчий потенціал можна визначити як комплекс інтелектуальних й особистісних характеристик, що дозволяють особистості продуктивно діяти в ситуаціях новизни, невизначеності, неповноти вихідних даних і відсутності чіткого алгоритму вирішення проблем.

Проблемі формування творчого потенціалу присвячено значну кількість досліджень. Більшість науковців визначають творчість як системне явище, певну сукупність взаємопов'язаних елементів: творчі здібності, творчий процес, ступінь індивідуального розвитку творчих здібностей, якостей особистості, що забезпечують творчу діяльність, яку можна стимулювати і спрямовувати у певну систему. М.Бахтін, І.Бех, Л.Виготський, Я. Пономарьов, С.Рубінштейн, Б.Теплов уважають найважливішими у формуванні творчої особистості психологічні аспекти творчості, внутрішні

процеси, а механізм уяви, сприйняття, фантазії, волі – основою творчої діяльності. Наукові праці Г.Альтшуллера, В.Клименка, В.Моляко, Ю.Кулюткіна, Д.Пойа торкаються проблеми управління процесом творчості, створення умов, які б забезпечували інтуїтивне осягнення ідей розв'язання проблеми; створення творчого клімату в науковому, педагогічному та учнівському колективах; пропонують особливі евристичні прийоми вирішення творчих завдань, форми стимулювання творчої активності людини. Проблема розробки шляхів розвитку творчої особистості знаходиться у центрі уваги багатьох сучасних педагогів і психологів (В.Алфімов, В.Андрєєв, Д.Богоявленська, В.Бутенко, В. Загвязинський, В.Кан-Калик, Н.Кичук, П.Кравчук, О.Кульчицька, В.Моляко, А.Лук, М.Поташник, В.Рибалка, С.Сисоєва, Т.Сущенко, Н.Тализіна та ін.).

Творчий потенціал як цілісна якість людини, соціальної за своєю сутністю, виникає в процесі соціалізації та проявляється у творчій активності людини.

У творчій активності можна виділити такі складові:

- загальні властивості, зумовлені фізіологічною природою людини (наприклад, темперамент);
- індивідуальні властивості психічних процесів (відчуття, сприйняття, уява, мислення, емоції, пам'ять, воля).

Виявлення цих властивостей у певних видах діяльності дає можливість визначити рівень розвитку природних здібностей і спрямованої творчої активності як цілісної якості особистості.

Сутність творчої активності особи не можна визначити через її природні сили. Для перетворення творчої активності на особливу якість людини потрібні відповідні умови.

Творчий процес проходить поетапно. Він поділяється на три фази: пошукову (спонукальну та підготовчу), пошукову та виконавчу. Кожна з них має свою специфіку щодо виникнення, тривалості продуктів і показників творчості.

Перша фаза характеризується інтелектуальною ініціативою — умінням самостійно бачити та ставити проблеми. Під час неї виявляються індивідуальна готовність до творчості, розвиненість пізнавальних процесів, емоційна готовність, потреба в напруженій діяльності. Вимоги цієї фази становлять програму розвитку творчих здібностей, цільову матрицю творчого процесу. На побудову програми спонукають внутрішні та зовнішні фактори, залежно від яких проходить підготовчий процес, що породжує ідею, задум.

Друга фаза починається з гострого бажання втілити задумане. Вона проходить у пошуку засобів для його реалізації та закінчується їх відшукуванням, ухваленням рішення щодо конкретних способів утілення.

На третій фазі відбувається реалізація задуманого, контроль над проміжними результатами та корекція способів виконання, критична оцінка продукту.

У процесі творчості потрібно вміти перетворювати енергію з однієї форми на іншу. Це основа механізму творчості. Під механізмом у психоло-

гії розуміють сукупність засобів та інструментів мислення, почуттів, уяви та психомоторики для збирання чи обробки інформації та виконання роботи.

За допомогою механізмів творчості людина здатна сприймати, відтворювати, перетворювати й засвоювати матеріал, користуватися ним як інструментом дій людина здатна на творчу роботу.

У науці кожен компонент механізму творчості вивчають окремо, а в реальній творчій діяльності все навпаки: механізм творчості — неподільна цілісність, у якій компоненти можуть працювати разом, підсилювати один одного чи припиняти діяльність.

Унаслідок процесу творчості виникає оригінальний, об'єктивно цінний і самодостатній продукт. Продуктами творчості можуть бути відкриття, винаходи, художні образи.

Відкриття — це процес і результат виявлення того, що існує в природі, суспільстві чи людині. Бувають відкриття для себе, близьких і для людства. Людина сприймає його як рідкісну удачу. Про деякі відкриття відразу дізнається весь світ, однак буває, що люди не помічають відкриття.

Винахід - це створення нових предметів, технік і технологій (для себе, оточення та людства) з природних речовин.

Художні образи допомагають пізнавати душу іншої людини та вдосконалювати свою.

Одну з перших спроб розкрити етапи творчого процесу зробив російський інженер П. К. Енгельмейєр. Він запропонував термін "еврилогія", який охоплює цілісний процес творчості — від першої іскри задуму до його реального втілення.

Висновки. Цілеспрямованих визначень творчого потенціалу в сучасних наукових дослідженнях дуже мало. Це свідчить про те, що дане поняття характеризується багатоаспектністю та складністю підходів щодо його дослідження. Сьогодні недостатньо вивчені особливості творчого потенціалу в онтогенезі, зміст, структура творчого потенціалу на різних вікових етапах, не визначено основні напрямки розвитку творчих потенцій з урахуванням віку, інтересів, здібностей у світлі освітніх, виховних завдань, а також суспільних проблем.

Список літератури

1. Богоявленская Д. Б. О предмете и методе исследования творческих способностей / Богоявленская Д. Б. – Психол. журнал. – 1995. – Т. 16. – № 5. – С. 49–58.

2. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте : Психол. очерк. / Л. С. Выготский – М. : Просвещение, 1991. – 92 с.

3. Максименко С. Д. Развитие психики в онтогенезі : У 2 т. / С. Д. Максименко — К. : Форум, 2002.

4. Моляко В. О. Концепція виховання творчої особистості / В. О. Моляко – Радян. школа. – 1991. – № 5. – С. 47–51.

5. Шопіна М.О. Розвиток мислення дітей 5-ти – 9-ти років та підлітків. / М.О. Шопіна, Навчально-методичний посібник. – Київ: Славутич – Дельфін, 2015 – 62 с.